

Jerzy M. Sawicki

MECHANIKA

przeptywów

Gdańsk 2009

PRZEWODNICZĄCY KOMITETU REDAKCYJNEGO
WYDAWNICTWA POLITECHNIKI GDAŃSKIEJ

Romuald Szymkiewicz

RECENZENT

Czesław Grabarczyk

Michał Szydłowski

PROJEKT OKŁADKI

Katarzyna Olszonowicz

Wydano za zgodą
Rektora Politechniki Gdańskiej

Wydawnictwa PG można nabywać w Księgarni PG (Gmach Główny, I piętro)
bądź zamówić pocztą elektroniczną (ksiegarnia@pg.gda.pl),
faksem (058 347 16 18) lub listownie (Wydawnictwo Politechniki Gdańskiej,
Księgarnia PG, ul. G. Narutowicza 11/12, 80-233 Gdańsk)
www.pg.gda.pl/WydawnictwoPG

© Copyright by Wydawnictwo Politechniki Gdańskiej
Gdańsk 2009

Utwór nie może być powielany i rozpowszechniany, w jakiegokolwiek formie
i w jakikolwiek sposób, bez pisemnej zgody wydawcy

ISBN 978-83-7348-278-4

Spis treści

Wykaz ważniejszych oznaczeń i symboli	9
Słowo wstępne	13
Część I – MECHANIKA PŁYNÓW	
1. Mechanika płynów newtonowskich	15
1.1. Molekularna budowa materii	15
1.2. Pojęcie ośrodka ciągłego	15
1.3. Podstawowe zagadnienia mechaniki ośrodków ciągłych	18
1.3.1. Uwagi ogólne	18
1.3.2. Rodzaje wielkości fizycznych	19
1.3.3. Gęstość rozkładu wielkości fizycznej	21
1.3.4. Uśrednianie wielkości fizycznych	23
1.3.5. Ruch materii	24
1.3.6. Mechaniczne oddziaływania ciał materialnych	25
1.3.6.1. Siły i ich rodzaje	25
1.3.6.2. Jednostkowa siła masowa	25
1.3.6.3. Gęstość rozkładu siły powierzchniowej	26
1.3.6.4. Stan naprężenia	29
1.4. Fizyczne własności materii	31
1.4.1. Materia jako ośrodek dyskretny	31
1.4.2. Materia jako ośrodek ciągły	32
1.4.2.1. Stany skupienia materii	32
1.4.2.2. Pojęcie płynności	34
1.4.2.3. Hipoteza Newtona – ujęcie jakościowe	35
1.4.2.4. Stałe materiałowe	35
1.5. Opis stanu substancji płynnej	39
1.5.1. Możliwości określania stanu materii	39
1.5.2. Klasyfikacja praw przyrody	40
1.5.3. Zmienne stanu	40
1.5.4. Pomocnicze wielkości fizyczne	41
1.5.5. Pochodna substancjalna	44
1.5.6. Metody empiryczne	46
1.5.7. Metoda analizy wymiarowej	47
2. Kinematyka płynów	51
2.1. Pojęcia podstawowe	51
2.2. Trajektoria elementu płynu i linia prądu	52
2.3. Pierwsze twierdzenie Helmholtza	55
2.3.1. Zmienność pola prędkości	55
2.3.2. Prędkość kątowna elementu masy	57
2.3.3. Prędkość deformacji kątownej elementu masy	59
2.3.4. Prędkość deformacji liniowej elementu płynu	59
2.3.5. Twierdzenie Helmholtza i jego znaczenie	60
2.4. Linie wirowe	61
2.5. Kinematyczna charakterystyka przepływów	61
2.6. Pojęcie strumienia	62

---

3. Dynamika płynów	65
3.1. Przedmiot dynamiki	65
3.2. Ogólne cechy praw zachowania	65
3.3. Bilans masy	66
3.3.1. Prawo zachowania masy	66
3.3.2. Równanie zachowania masy dla przypadku ogólnego	67
3.3.3. Równanie zachowania masy dla strumienia	68
3.4. Bilans pędu	69
3.4.1. Prawo zachowania pędu	69
3.4.2. Równanie zachowania pędu dla przypadku ogólnego	69
3.4.3. Równanie zachowania pędu dla strumienia	72
3.5. Szczególne postacie wyprowadzonych równań	76
3.5.1. Techniczne wersje równań zachowania masy i pędu	76
3.5.2. Napór hydrodynamiczny	77
3.6. Pozostałe prawa o charakterze bilansowym	80
3.6.1. Prawo zachowania momentu pędu	80
3.6.2. Prawo zachowania energii	81
3.6.3. Prawo bilansu entropii	82
3.7. Zestawienie liczby równań i niewiadomych	83
3.8. Równanie stanu	84
3.9. Równania konstytutywne	85
3.9.1. Uwagi ogólne	85
3.9.2. Hipoteza Newtona – ujęcie ilościowe	85
3.9.2.1. Przypadek ogólny	85
3.9.2.2. Strumień podłużny	87
3.9.3. Prawo Fouriera	87
3.10. Równania ruchu	87
3.10.1. Przypadek ogólny – równanie Naviera-Stokesa	87
3.10.2. Strumień podłużny	90
4. Formułowanie problemów hydromechaniki	91
4.1. Uwagi ogólne	91
4.2. Opis układu i jego własności	92
4.3. Warunki graniczne	95
4.3.1. Warunki początkowe	95
4.3.2. Warunki brzegowe	95
4.4. Rozwiązywanie zadań hydromechaniki	97
4.5. Upraszczanie równań ruchu	100
5. Hydrostatyka	101
5.1. Uwagi ogólne	101
5.2. Podstawowe równania	101
5.3. Ciśnienie hydrostatyczne	102
5.3.1. Płyny nieściśliwe	102
5.3.2. Płyny ściśliwe	104
5.4. Napór hydrostatyczny	104
5.5. Punkt przyłożenia naporu hydrostatycznego	107
5.6. Wypór hydrostatyczny	108
5.7. Pływanie ciał nieruchomych	109
6. Równanie Bernoulliego	113
6.1. Uwagi wstępne	113
6.2. Wyprowadzenie równania Bernoulliego	113
6.2.1. Założenia upraszczające	113
6.2.2. Równanie Bernoulliego dla strumienia cieczy rzeczywistej	114
6.2.3. Interpretacja trójmianu Bernoulliego	115

6.2.4. Linia ciśnienia i linia energii	117
6.2.5. Wyznaczanie strat energii	119
6.2.6. Równanie Bernoulliego dla strugi oraz dla linii prądu	120
6.2.7. Równanie Bernoulliego dla cieczy nielepkiej	121
6.2.8. Trójmian Bernoulliego dla płynu ściśliwego	123
6.2.9. Pojęcie ciśnienia	124
7. Turbulencja	125
7.1. Ogólna charakterystyka ruchu turbulentnego	125
7.2. Generacja turbulencji	127
7.3. Równania Reynoldsa	129
7.4. Modelowanie turbulencji	131
7.4.1. Koncepcja podstawowa	131
7.4.2. Model algebraiczny	132
7.4.3. Model Prandtla	132
7.4.4. Inne modele turbulencji	132
7.5. Rozwiązywanie zagadnień	133
7.5.1. Przypadek ogólny	133
7.5.2. Równanie Bernoulliego dla ruchu turbulentnego	134
7.5.3. Profil prędkości typu logarytmicznego	134
8. Warstwa przyścienna	138
8.1. Pojęcia podstawowe	138
8.2. Laminarna a turbulentna warstwa przyścienna	140
8.3. Formowanie się profilu prędkości strumienia	141
8.4. Pojęcie ścianki hydraulicznie gładkiej	143
8.5. Oderwanie warstwy przyściennej	144
8.6. Temperaturowa warstwa przyścienna	145
9. Modele kinematyczne	147
9.1. Uwagi ogólne	147
9.2. Funkcja prądu i jej własności	148
9.2.1. Ruch płaski	148
9.2.2. Funkcja prądu	148
9.2.3. Własności funkcji prądu	148
9.3. Płaski ruch potencjalny	150
9.3.1. Charakterystyka modelu	150
9.3.2. Podstawowe równanie modelu	150
9.3.3. Formułowanie zagadnienia	151
9.3.4. Rozwiązywanie zagadnienia	152
9.4. Model biharmoniczny	153
9.4.1. Opis modelu	153
9.4.2. Formułowanie zagadnienia	153
9.4.3. Rozwiązywanie zagadnienia	154
9.5. Ruch śrubowy	155
9.5.1. Charakterystyka ogólna	155
Część II – HYDRAULIKA	
10. Problematyka hydrauliki	157
10.1. Uwagi ogólne	157
10.2. Schematy obliczeniowe hydrauliki	159
10.3. Podstawowe równania hydrauliki	160
11. Ruch cieczy w pojedynczych przewodach zamkniętych	161
11.1. Charakterystyka zagadnienia	161
11.1.1. Aspekty funkcjonalne i techniczne	161
11.1.2. Aspekty hydrauliczne	164

11.2.	Ustalony przepływ jednostajny w pojedynczym przewodzie zamkniętym	166
11.2.1.	Równania ruchu	166
11.2.2.	Obliczanie strat energii mechanicznej	167
11.2.2.1.	Uwagi ogólne	167
11.2.2.2.	Straty na długości	169
11.2.2.3.	Współczynnik strat liniowych	170
11.2.2.4.	Charakterystyka przepływu	171
11.2.2.5.	Straty lokalne	172
11.2.3.	Praktyczne postacie równań ruchu	173
11.2.3.1.	Przewód poziomy	173
11.2.3.2.	Przewody o zmiennej konfiguracji w pionie	174
11.2.4.	Rodzaje zadań obliczeniowych	179
11.3.	Ustalony przepływ odcinkami jednostajny w pojedynczym przewodzie zamkniętym	179
11.4.	Ustalony przepływ niejednostajny w pojedynczym przewodzie zamkniętym	180
11.4.1.	Rodzaje zagadnień	180
11.4.2.	Matematyczny opis przepływu	181
11.4.2.1.	Równania ruchu	181
11.4.2.2.	Wyznaczanie naprężenia stycznego	182
11.4.3.	Konfuzory i dyfuzory	183
11.4.4.	Przewód z wydatkiem bocznym	184
11.4.4.1.	Aspekty techniczne	184
11.4.4.2.	Obliczenia hydrauliczne	185
11.4.4.3.	Równomierność odpływu bocznego	187
11.4.5.	Dysza de Laval'a	188
11.5.	Przepływ nieustalony w pojedynczym przewodzie zamkniętym	190
11.5.1.	Przypadek cieczy o stałej gęstości	190
11.5.2.	Przypadek cieczy o zmiennej gęstości	192
11.5.2.1.	Uderzenie hydrauliczne w przewodzie długim	192
11.5.2.2.	Przewód o skończonej długości	196
11.5.2.3.	Uderzenie hydrauliczne w układzie rzeczywistym	197
11.6.	Zasilanie przewodów zamkniętych	198
11.6.1.	Możliwości techniczne	198
11.6.2.	Zbiorniki zasilające	198
11.6.3.	Pompy	201
11.6.3.1.	Uwagi wstępne	201
11.6.3.2.	Hydrauliczny opis działania pompy	202
11.6.3.3.	Zjawiska w przewodzie ssącym	203
11.6.3.4.	Charakterystyki pomp	204
11.6.3.5.	Charakterystyka przewodu	206
11.6.3.6.	Dobór pompy	206
11.7.	Uwagi o przepływach przy obniżonym ciśnieniu	207
12.	Ustalony ruch cieczy w sieciach przewodów zamkniętych	208
12.1.	Uwagi ogólne	208
12.2.	Elementy sieci	209
12.2.1.	Odcinki przewodów	209
12.2.2.	Węzły	209
12.2.3.	Punkty skrajne	211
12.3.	Ilościowy opis zagadnienia	212
12.3.1.	Zestawienie niewiadomych	212
12.3.2.	Zestawienie równań	212
12.3.3.	Formułowanie zagadnień	212
12.3.3.1.	Zasady ogólne	212
12.3.3.2.	Sieć rozgałęziona	213
12.3.3.3.	Sieć pierścieniowa	215

13.	Ruch cieczy w korytach otwartych	216
13.1.	Uwagi wstępne	216
13.2.	Charakterystyka koryt otwartych	216
13.2.1.	Aspekty techniczne	216
13.2.2.	Schematyzacja koryt naturalnych	220
13.2.3.	Charakterystyka hydrauliczna	221
13.3.	Równania ruchu dla koryt otwartych	227
13.4.	Przepływ ustalony i jednostajny	229
13.4.1.	Wyznaczanie naprężeń stycznych na dnie	229
13.4.2.	Wzory obliczeniowe	231
13.4.3.	Krzywe prędkości i wydatku	234
13.4.4.	Przekroje wielodzielne	237
13.4.5.	Przekrój najkorzystniejszy hydraulicznie	239
13.4.6.	Ruch krytyczny	240
13.5.	Przepływ ustalony i niejednostajny	240
13.5.1.	Równanie profilu zwierciadła cieczy	240
13.5.2.	Warunek graniczny	242
13.5.3.	Wyznaczanie linii zwierciadła cieczy	242
13.5.4.	Zastosowanie równania Bernoulliego	243
13.5.5.	Zmiana charakteru przepływu	245
13.6.	Przepływ nieustalony i niejednostajny	245
13.6.1.	Równania de Saint-Venanta	245
13.6.2.	Formułowanie zagadnień	248
13.6.3.	Rozwiązywanie zagadnień	249
13.6.4.	Uprozczone postacie równań ruchu	250
14.	Ruch cieczy w sieciach kanałów otwartych	252
14.1.	Ogólna charakterystyka sieci	252
14.2.	Połączenia i punkty skrajne odcinków sieci	253
14.3.	Ustalone przepływy w sieciach	256
14.4.	Nieustalone przepływy w sieciach	257
15.	Strumienie swobodne	259
15.1.	Charakterystyka ogólna	259
15.2.	Strumienie niezatopione	260
15.3.	Strumienie zatopione	262
16.	Zjawiska lokalne	264
16.1.	Uwagi ogólne	264
16.2.	Przepływ cieczy nad przelewem	264
16.2.1.	Definicja pojęcia „przelew”	264
16.2.2.	Obliczanie wydatku przelewu	266
16.2.2.1.	Przelewy niezatopione	266
16.2.2.2.	Przelewy zatopione	270
16.2.2.3.	Inne profile przelewowe	271
16.2.2.4.	Przelewy boczne	271
16.2.3.	Współczynniki wydatku dla przelewów	272
16.3.	Wypływ cieczy przez otwór	274
16.3.1.	Definicja pojęcia „otwór”	274
16.3.2.	Obliczanie wydatku otworu	275
16.3.2.1.	Otwór niezatopiony	275
16.3.2.2.	Otwór zatopiony	276
16.3.2.3.	Wypływ spod zasuw	277
16.3.3.	Współczynniki wydatku otworów	278
16.3.4.	Wpływ przystawek	279
16.4.	Odskok hydrauliczny	280

17. Przepływy w obiektach kubaturowych	284
17.1. Uwagi ogólne	284
17.2. Zbiorniki retencyjne	286
17.3. Reaktory przepływowe	287
17.3.1. Uwagi ogólne	287
17.3.2. Charakterystyka hydrauliczna reaktora przepływowego	288
17.3.3. Wyznaczanie czasu zatrzymania	290
17.3.3.1. Zasady ogólne	290
17.3.3.2. Model tłokowy	291
17.3.3.3. Krzywa gęstości rozkładu czasu zatrzymania masy	291
17.3.3.4. Szczególne przypadki gęstości rozkładu stężenia końcowego	295
17.3.3.5. Gęstość rozkładu stężenia znacznika jako funkcjonalna charakterystyka reaktora	296
17.3.4. Reaktory recyrkulacyjne	298
18. Podstawy teorii filtracji	303
18.1. Charakterystyka przepływu filtracyjnego	303
18.1.1. Pojęcia ogólne	303
18.1.2. Porowatość ośrodka	304
18.1.3. Prędkość filtracji	305
18.1.4. Równania zachowania	308
18.1.4.1. Uwagi ogólne	308
18.1.4.2. Równanie zachowania masy	308
18.1.4.3. Prawo Darcy'ego	309
18.1.5. Przewodność hydrauliczna	311
18.2. Filtracja przestrzenna	313
18.2.1. Bilans niewiadomych i równań	313
18.2.2. Formułowanie zagadnienia	315
18.3. Filtracja podłużna	319
18.3.1. Uwagi ogólne	319
18.3.2. Podstawowe równania modelu podłużnego	320
18.3.2.1. Charakterystyka modelu	320
18.3.2.2. Równanie ciągłości	322
18.3.2.3. Uśrednione prawo Darcy'ego	322
18.3.2.4. Równanie Boussinesqa dla modelu podłużnego	323
18.3.3. Formułowanie zagadnienia	323
18.3.4. Zagadnienia ustalone	324
19. Podobieństwo i zasady modelowania	325
19.1. Charakterystyka zagadnienia	325
19.2. Podstawowa koncepcja opisu podobieństwa zjawisk	326
19.3. Sprowadzanie równań do postaci bezwymiarowej	327
19.3.1. Zasady ogólne	327
19.3.2. Bezwymiarowa postać równania zachowania masy	329
19.3.3. Bezwymiarowa postać równania zachowania pędu	330
19.3.4. Bezwymiarowe postacie pozostałych równań ruchu	331
19.4. Interpretacja liczb kryterialnych	331
19.5. Zastosowanie metody	332
20. Mierzenie wielkości fizycznych	333
20.1. Zasady ogólne	333
20.2. Cechowanie przyrządów pomiarowych	334
20.3. Pomiary hydrauliczne	336
Bibliografia	339
Załącznik – tabele	341
Skorowidz nazwisk	346
Skorowidz rzeczy	347

Wykaz ważniejszych oznaczeń i symboli

Oznaczenia

a	– prędkość rozchodzenia się zaburzeń w ośrodku ciągłym
b	– szerokość
B	– szerokość swobodnej powierzchni
c	– stężenie masowe substancji rozpuszczonej
c_w	– ciepło właściwe
C	– współczynnik Chezy’ego
C_Z	– obwód zwilżony
d	– średnica
d_c	– charakterystyczny wymiar liniowy
d_e	– miarodajna średnica ziaren
D	– średnica
$[D]$	– tensor prędkości deformacji
D_w	– współczynnik wyrównywania temperatury
e	– energia wewnętrzna
E	– energia mechaniczna strumienia cieczy
$[E]$	– tensor jednostkowy
E_C	– moduł sprężystości cieczy
E_S	– moduł sprężystości ciała stałego
Eu	– liczba Eulera
f	– jednostkowa siła masowa
F	– siła
Fr	– liczba Froude’a
g	– przyspieszenie ziemskie
G	– siła ciężkości
h	– głębokość średnia
h_c	– głębokość krytyczna
h_n	– głębokość normalna
h_1, h_2	– głębokości sprzężone
H	– głębokość
H_C	– zagłębienie środka ciężkości
H_m	– głębokość maksymalna
H_{str}	– wysokość straty energii mechanicznej
i, j, k	– wersory kartezjańskiego układu współrzędnych
i_c	– spadek krytyczny
i_f	– spadek hydrauliczny
i_o	– spadek dna
j_e	– jednostkowy strumień energii
I	– spadek swobodnej powierzchni
I	– pęd
I_P	– strumień pędu
k	– stała Boltzmanna

---

k_s	– chropowatość bezwzględna
k_T	– kinetyczna energia turbulencji
K	– skalarny współczynnik przewodności (filtracji) ośrodka porowatego
[K]	– tensorowy współczynnik filtracji
K_L	– współczynnik podłużnej dyspersji substancji rozpuszczonej
K_p	– współczynnik przepuszczalności ośrodka porowatego
K_w	– moduł przepływu (przewodność rurociągu lub kanału)
Kn	– liczba Knudsen
l	– długość
l_m	– droga mieszania wg Prandtla
l_o	– długość odcinka początkowego
L	– długość
L_B	– długość odskoku hydraulicznego
L_o	– długość odcinka przejściowego
L_p	– długość przystawki
m	– strumień masy
m_a	– adwekcyjny strumień masy
m_k	– współczynnik szorstkości wg Kuttera
m_M	– masa molekuly
m_w	– miąższość warstwy wodonośnej
M	– masa
n	– współczynnik szorstkości wg Manninga (w hydraulice strumieni); porowatość (w teorii filtracji)
$\mathbf{n}$	– wektor jednostkowy, prostopadły do powierzchni (normalny)
n_e	– porowatość efektywna
n_z	– efektywny współczynnik szorstkości
N	– siła naporu
Nu	– liczba Nusselta
p	– ciśnienie
p_{atm}	– ciśnienie atmosferyczne
p_c	– ciśnienie całkowite
p_{ij}	– współrzędne tensora naprężenia
$\mathbf{p}_n$	– naprężenie
p_o	– ciśnienie zewnętrzne
[P]	– tensor naprężenia
P_c	– funkcja ciśnienia
Pr	– liczba Prandtla
q	– wydatek jednostkowy
q_L	– dopływ boczny, odniesiony do jednostki długości strumienia
Q	– wydatek płynu (objętościowe natężenie przepływu)
r	– promień wodzący
r_{ef}	– efektywność reaktora
r_N	– ramię siły naporu
R	– promień
Re	– liczba Reynoldsa
R_h	– promień hydrauliczny
s_w	– depresja wody podziemnej
S	– pole powierzchni
Sh	– liczba Strouhala
S_s	– współczynnik pojemności sprężystej
t	– czas

---

t_p	– czas zatrzymania masy w układzie
t_u	– czas uśredniania
T	– temperatura
$\mathbf{u}$	– wektor rzeczywistej prędkości cieczy (adwekcji)
u_C	– moduł prędkości molekuly
u_f	– prędkość filtracji (wydatek jednostkowy, strumień Darcy'ego)
u_p	– prędkość porowa
u_s	– prędkość swobodnej powierzchni cieczy
u_x, u_y, u_z	– kartezjańskie składowe wektora prędkości
U	– skala prędkości
v	– moduł prędkości uśrednionej w przekroju poprzecznym strumienia
$\mathbf{v}$	– wektor prędkości uśrednionej w przekroju poprzecznym strumienia
v_c	– prędkość krytyczna
v_g	– prędkość graniczna
v_{nr}	– prędkość nierozmywająca
v_{nz}	– prędkość niezamulająca
v_s	– prędkość ścianki
v^*	– prędkość dynamiczna (ścinająca)
V	– objętość
$\mathbf{w}$	– prędkość wiatru
w_b	– dopływ boczny
w_{oc}	– współczynnik odsączalności
$\mathbf{W}$	– siła wyporu (Archimedesesa)
x, y, z	– współrzędne kartezjańskie
y_s	– odległość od najbliższej ścianki
z_c	– rzędna środka ciężkości
z_d	– rzędna dna zbiornika
z_g	– rzędna swobodnej powierzchni cieczy
α	– współczynnik de Saint-Venanta (Coriolisa)
α_p	– współczynnik przekroju
β	– kąt
γ_B	– współczynnik szorstkości wg Bazina
δ	– grubość hydrodynamicznej warstwy przyściennej
δ_L	– grubość podwarstwy laminarnej
δ_T	– grubość temperaturowej warstwy przyściennej
Δh	– strata energii mechanicznej
Δs	– eskok hydrauliczny
ε	– hropowatość względna powierzchni
ε_T	– prędkość dyssypacji energii
χ	– wykładnik izentropy
χ_T	– stała von Karmana
λ	– współczynnik strat na długości wg Nikuradsego
λ_m	– współczynnik molekularnego przewodzenia ciepła
λ_s	– intensywność ruchu śrubowego
μ	– dynamiczny współczynnik lepkości molekularnej
μ_p	– współczynnik wydatku przelewu
μ_T	– dynamiczny współczynnik lepkości burzliwej (turbulentnej)
μ_W	– współczynnik wydatku otwory
μ_Z	– współczynnik wydatku zasuw

ν	– kinematyczny współczynnik lepkości molekularnej
ν_T	– kinematyczny współczynnik lepkości burzliwej (turbulentnej)
ξ	– współczynnik straty lokalnej (miejscowej)
$[\Pi]$	– tensor naprężeń burzliwych (Reynoldsa)
Π_{ij}	– współrzędne tensora Reynoldsa
ρ	– gęstość (c – cieczy, w – wody, p – powietrza, s – substancji)
τ_b	– współczynnik korekcyjny dla przelewu bocznego
τ_z	– współczynnik zatopienia (przelewu lub otworu)
τ_d	– naprężenie denne
τ_o	– czas życia osiadłego molekuly
τ_p	– naprężenie powierzchniowe
τ_s	– naprężenie styczne
τ_w	– naprężenie wywołane wiatrem
φ	– potencjał
φ_p	– współczynnik prędkości
ψ	– funkcja prądu
ω	– prędkość kątowa
Ω	– wektor rotacji prędkości

Symbole

—	– wartość zmiennej, uśredniona w czasie
~	– wartość zmiennej, uśredniona względem współrzędnych przestrzennych
'	– turbulentna fluktuacja prędkości
°	– różnica między rzeczywistą wartością zmiennej, a jej wartością uśrednioną w obszarze wypełnionym materiałem porowatym
×	– jak wyżej, gdy uśrednianie odbywa się w przestrzeni porowej
⊗	– znak iloczynu diadycznego

Słowo wstępne

Jeszcze kilkadziesiąt lat temu mianem hydrauliki określano półempiryczną naukę, badającą prawa opisujące ruch cieczy, głównie metodami doświadczalnymi, wyraźnie różnicując ją względem mechaniki płynów, którą – przy tym samym przedmiocie badań – zaliczano do nauk teoretycznych. Główną tego przyczyną były ograniczone możliwości rozwiązywania ogólnych równań ruchu cieczy i gazów, cechujących się bardzo wysokim stopniem formalnej złożoności. Warto wszakże zauważyć, że nawet w owych latach zróżnicowanie to nie było ściśle zdefiniowane i miało charakter raczej werbalny. Dobrze ilustruje to zapis w Encyklopedii Powszechnej PWN z roku 1974, zgodnie z którym „...hydraulika bada prawa ruchu cieczy, w odróżnieniu od hydromechaniki, z którą jest ściśle związana”.

Jednakże z czasem owo metodyczne zróżnicowanie straciło na znaczeniu – w ramach mechaniki płynów wyprowadzano równania szczegółowe, które coraz lepiej opisywały problemy praktyczne, zaś specjaliści z zakresu hydrauliki, wyczerpawszy ograniczoną liczbę prostych przypadków, dla których można było uzyskać pożyteczne zależności empiryczne, zaczęli podejmować bardziej złożone tematy.

Przełom nastąpił z upowszechnieniem maszyn liczących i jednoczesnym rozwojem metod numerycznych. Dla skomplikowanych równań fizyki matematycznej, poprzednio niedostępnych inżynierom, można było wreszcie uzyskiwać rozwiązania – przybliżone, lecz wystarczająco dokładne do celów nie tylko praktycznych, ale i badawczych.

Od tej pory hydraulikę można traktować jako dział mechaniki płynów, zajmujący się praktycznym zastosowaniem ogólnych praw ruchu (a w szczególnym przypadku – bezruchu) cieczy i gazów. Naturalną tego konsekwencją stało się wewnętrzne zróżnicowanie hydrauliki, odzwierciedlające techniczne aspekty różnych grup zagadnień praktycznych. Inną specyfikę mają bowiem maszyny przepływowe (pompy, turbiny, wentylatory, dmuchawy, sprężarki...), inną – aparaty i obiekty pływające i latające (statki i okręty, samoloty, balony, rakiety, pociski...), a jeszcze inną – budowle hydrotechniczne (konstrukcje piętrzące, elektrownie wodne, porty morskie i rzeczne, obiekty służące regulacji rzek czy ochronie brzegów morskich, systemy melioracyjne ...).

Za najmłodszą ze specjalistycznych gałęzi hydrauliki należy uznać tę, w ramach której podejmowane są problemy przepływowe, występujące w środowisku człowieka – zarówno naturalnym, jak i antropogenicznym. Ich wyodrębnienie jest uzasadnione tym, że podejmowane przez tę gałąź problemy są jednocześnie i bezpośrednio związane z potrzebami ludzi oraz uwarunkowaniami przyrody, co jest szczególnie ważne w inżynierii środowiska, inżynierii sanitarnej, hydrologii, meteorologii, hydrogeologii i innych gałęziach nauk o Ziemi.

Książka, którą Czytelnik bierze do ręki, jest podręcznikiem akademickim, zawierającym pełny wykład zagadnień związanych z ruchem płynu, zorientowanym na potrzeby tych wydziałów wyższych uczelni technicznych, które oferują nauczanie w zakresie Inżynierii Środowiska oraz kierunków pokrewnych. Jej tytuł, wzorem Ludwiga Prandtla [37], ma na

celu raczej podkreślanie wspomnianych już podobieństw między mechaniką płynów i hydrauliką, niż akcentowanie czynników, różnicujących te gałęzie nauki.

Przedstawione uwarunkowania znajdują swe odbicie w układzie i w treści książki. Jej pierwsza część zawiera wiadomości podstawowe. Szczególny nacisk położono na związek omawianej tematyki z fizyką i mechaniką ogólną. W części drugiej, poświęconej hydraulicznym modelom procesów przepływowych, zwrócono uwagę na sposoby stawiania zagadnień, zarówno od strony obliczeniowej (pod kątem praktycznego stosowania metod numerycznych), jak też dyskutując ich aspekty techniczne, ważne w inżynierii środowiska. Treść tego podręcznika obejmuje program studiów trzystopniowych. Materiału dla dwóch pierwszych stopni (inżynierskiego i magisterskiego) nie wyodrębniono, gdyż jego dobór jest kwestią indywidualnych decyzji programowych, natomiast materiał odpowiadający trzeciemu stopniowi (studia doktoranckie) został wyróżniony drobniejszą czcionką.